

SBM1296 Ladegård Skanderborg

Kulturhistorisk rapport

Skanderup sogn, Hjelslev herred, tidl. Skanderborg amt. Sted nr. 16.02.08. Sb.nr. 156.

Kulturhistorisk rapport for den systematiske udgravning af 6 langhuse samt en økonomibygning fra den ældre romerske jernalder på Sverigesvej 13, 8660 Skanderborg. Udført af daglig leder Louise Søndergaard for Skanderborg Museum, maj 2012.

SKANDERBORG MUSEUM

Indhold

Baggrund for undersøgelsen	2
Administrative data	3
Landskab og lokalområde	4
Udgravningsmetode	5
Undersøgelsens resultater	7
Opsummerende:.....	16
Fremtidigt arbejde på stedet.....	16

Baggrund for undersøgelsen

Foranlediget af Renosyds kommende byggearbejde på aralet Sverigesvej 13, 8660 Skanderborg blev der foretaget en forundersøgelse på det ca. 1ha store areal d. 24-25. januar 2012. Her blev påvist anlægsspor i form af huskonstruktioner og gruber fra den romerske jernalder, hvorfor Skanderborg Museum indstillede 2 felter på i alt 1777m² til systematiske undersøgelser.

En forundersøgelse foregår således, at der på de interessante dele af arealet anlægges en serie af søgegrøfter med jævne mellemrum. Gravemaskinen fjerner muldlaget i søgegrøften, og i undergrunden umiddelbart under muldlaget kan arkæologerne se, om der der bevarede spor efter

forhistorisk aktivitet. Sådanne vil vise sig som mørke plamager i den lysere undergrund, og plamagerne kaldes for "anlæg". Plamagerne kan være af større eller mindre format, og indikerer at her har det været gravet en nedgravning i forhistorisk tid. Ofte er det så heldigt, at der er lidt potteskår i et sådant anlæg, og disse kan i så fald afsløre *hvornår* hullet har været gravet – eller i hvert fald fyldt op.

Forundersøgelsen blev udført over et par råkølde vinterdage. Sådan så arealet ud før opstart, og det var ikke vanskeligt at begribe, hvorfor jernalderbønderne havde valgt denne plet.

Administrative data

Bygherre:

RenoSyd i/s

Norgesvej 13

8660 Skanderborg

Kontaktperson: projektleder Per Sundberg
(pss@renosyd.dk)

COWI A/S

Havneparken 1

7100 Vejle

Kontaktperson: Brian Leth Sørensen
(bis@cowi.dk)

Rådgivende Ingeniørfirma:

Bygherre RenoSyd i/s finansierer undersøgelsen. Skanderborg Museum er ansvarlig for undersøgelsen samt opbevaring af originaldokumentation og indsamlede genstande efter undersøgelsens afslutning.

Oversigt over de undersøgte udgravningsfelter. Som det fremgår, er grunden en af de eneste pletter på dette højtliggende areal ud til Illerup Ådal, som endnu ikke er dækket af industri.

Landskab og lokalområde

Det ca 1ha store areal, som Sverigesvej 13 udgør, består et højtliggende plateau på den nordlige del, hvorfra en sydvendt skråning udgør omtrent 2/3 af arealet. Mod nord falder terrænet ned mod Illerup Ådal, hvor der i jernalderen lå en dyb sø på ca. 10 hektar, som siden er groet til og omdannet til mose og eng. Søen er gennem hele jernalderen brugt som et helligt offersted, og der er hentet mere end 15.000 genstande frem af jorden her, især våben, personligt krigerudstyr og dele af hesteudrustning.

Forundersøgelsen påviste væsentlige bebyggelsesspor fra en periode, hvor der udover offerfundene ellers kun er registreret spredte gruber og fund i nærområdet. Højderyggen ud til Illerup må have været beboet i en grad, som det desværre vanskeligt lader sig påvise i dag, da det meste af området er bebygget, og fortidslevnene for altid gået tabt.

Undergrunden var leret og ualmindelig hård som følge af Banedanmarks brug af området som opmagasineringsplads. Afrensning med ske var nærmest umuligt, og kun lige efter regnvejr!

Banedanmark har benyttet arealet som opmagasineringsplads, og det har sat tydeligt præg på jordens beskaffenhed. Der synes nærmest ikke at være muld tilbage, men derimod et lag tilført opfyld. Der er ca 25 cm jord over undergrunds niveau. Over hele den højtliggende del af arealet var jorden meget sammenkørt/-presset. Undergrunden består af ganske let sandet lerjord. På den lavestliggende del mod syd er det dog betydeligt løsere og lavnings-/vådbundspræget.

Udgravningsmetode

Det forundersøgelsen udpegede interesseområde blev indledningsvis markeret i terræn, og gravemaskinen påbegyndte afgravningen af muldlaget på det ca. 1800m² store felt. De fremkomne anlæg blev opmålt med GPS, og dermed har arkæologerne lynhurtigt en oversigtsplan over udgravningsfeltet. Det giver et overblik, som det ikke altid er let af få i jordniveau, og fremgangsmåden kan lettere planlægges.

Sverigesvej 13 viste sig dog som en overraskelse på flere måder. For det første var det på baggrund af forundersøgelsen vurderet, at her lå 2 huse og lidt gruber. Det viste sig imidlertid, at der fremkom ikke mindre end 6 langhuse samt en værkstedsbygning! At der gemte sig så massiv bebyggelse var ikke tydeligt i søgerenderne, hvilket skyldes tilfældigheder. Søgegrøfterne er ganske simpelt løbet så uheldigt, at de har ramt lige gennem husenes tagbærende spænd. Og finder arkæologerne ikke stolpehuller – ja, så finder de heller ikke huse! Her var der altså mere end forventet, og det så fra start mægtig spændende ud.

En stor grube måles op med GPS til venstre, mens der til højre hoppes på en spade for at få hul på jorden!

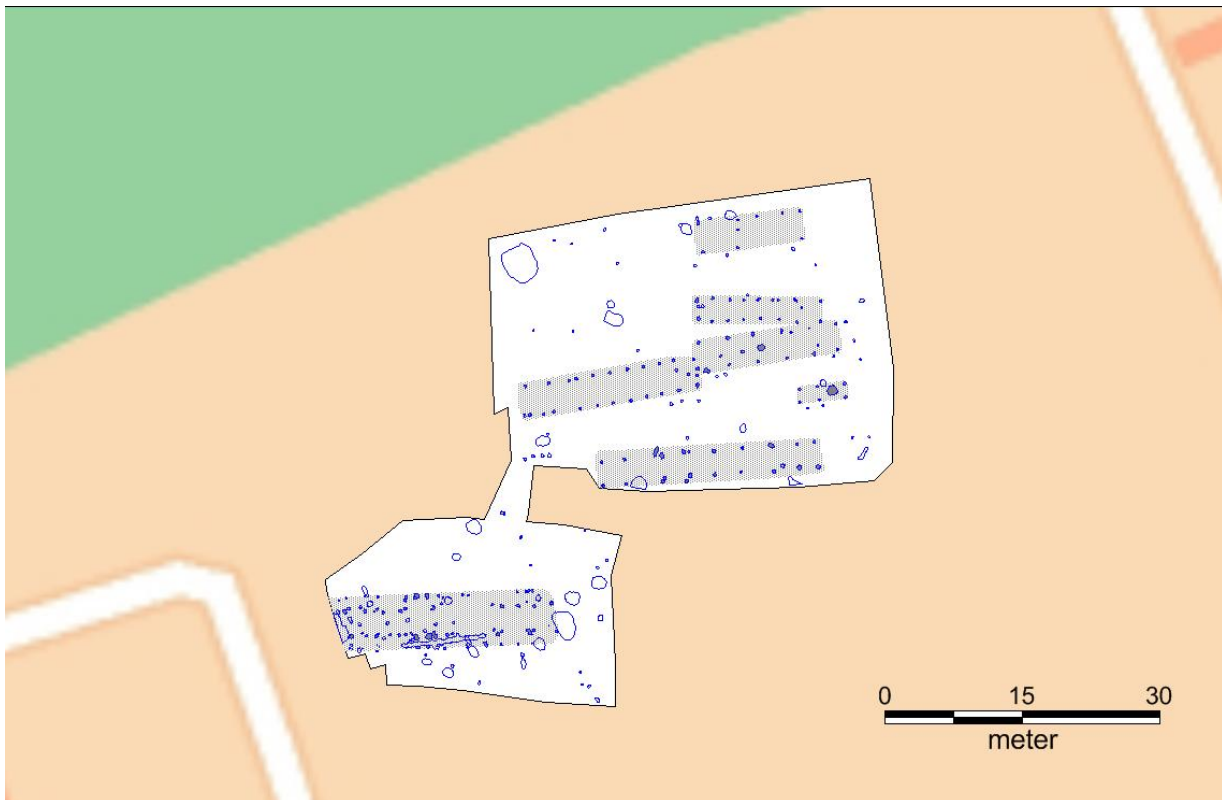
Heldigvis lå husene meget rent forstået sådan, at der ikke var bygget huse oven i hinanden. Der var altså ingen udfordringer i at holde styr på, hvilke stolper der hørte til de forskellige konstruktioner.

Ofte bliver der fundet genstande af jern i stolpehullerne, eksempelvis knive eller et søm. I heldige og sjældne tilfælde kan der også være nedgravet en skat eller et husoffer i sølv eller guld. For at være sikre på at få alt med, undersøges feltet med metaldetektor.

Udover de overraskende fund af husene, var det yderligere en udfordring at jorden på arealet var så hård og sammenkørt. Da forundersøgelsen blev udført i vinteråret, antog udgraver, at det var

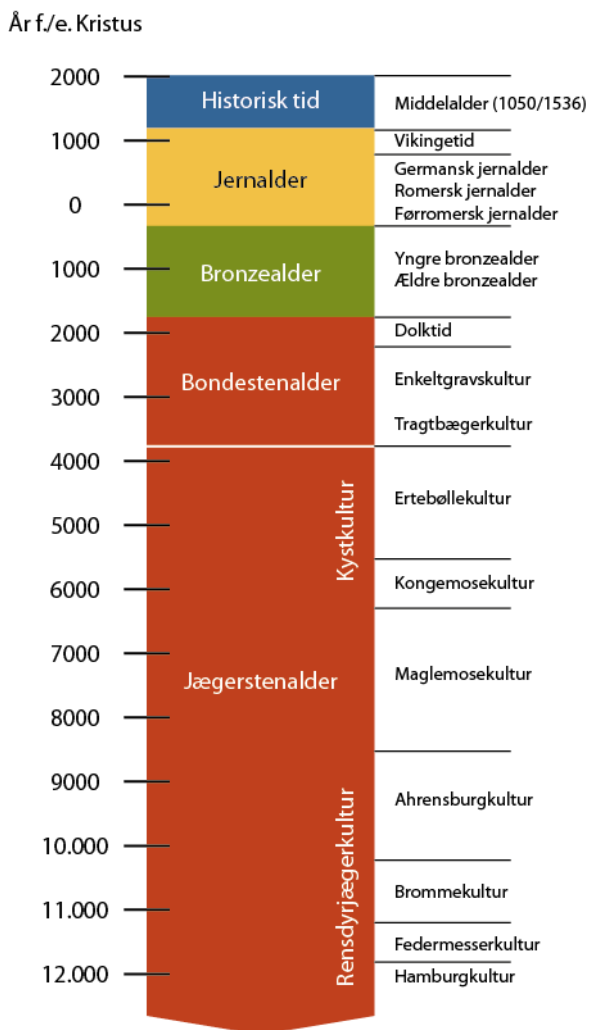
frostvejret, som var skyld i den hårde lerjord. Der skulle altså beregnes ekstra lang tid til at udgrave de forskellige anlæg, og på de hårdest sammenkørte områder, kunne der slet ikke graves. I hver konstruktion blev der udvalgt mindst 2 par stolper, som blev snittet, tegnet i 1:20 og beskrevet. Da jorden var så knaldhård og sammenkørt var der også meget ringe muligheder for at finde keramik, som ikke var helt knust i stolperne.

Herover ses den samlede oversigt over de indmålte anlæg i feltet. De fremkomne konstruktioner er markeret med raster.

Undersøgelsens resultater

Som det tydeligt fremgik af forundersøgelsen er bebyggelsen koncentreret på det højeste plateau, som formentlig har strakt sig mod både V og Ø inden etableringen af industri her. Mod S er bebyggelsen afgrænset af en lavning/vådområde, og mod N har en skråning beliggende en 15-20m fra den nordlige feltgrænset formentlig også dannet en naturlig afgrænsning.

Ældre jernalder

I Danmark kalder vi perioden fra 500 f. Kr. – 400 e. Kr. for ældre jernalder. Ældre jernalder inddeles i tre underperioder førromersk jernalder, som også kaldes keltisk jernalder (500 – 1 f. Kr.), ældre romersk jernalder (0-200 e. Kr.) og yngre romersk jernalder (200-400 e. Kr.).

Omkring 500 f. Kr. begyndte man at udvinde jern af lokale forekomster af myrmalm. Man var derfor ikke længere afhængig af bronze, som kom til Danmark fra Central- og Sydeuropa i bronzealderen (perioden før jernalderen). Ud over fordelene ved at man nu selv kunne udvinde og producere metalgenstande, så har jern også en anden fordel frem for bronze: Det er meget stærkere og derfor mere velegnet til våben og redskaber. Jernalderens bønder var altså godt rustet til at forsvare sig selv og de gårde og indhegnede landsbyer som lå spredt ud over Danmark i oldtiden.

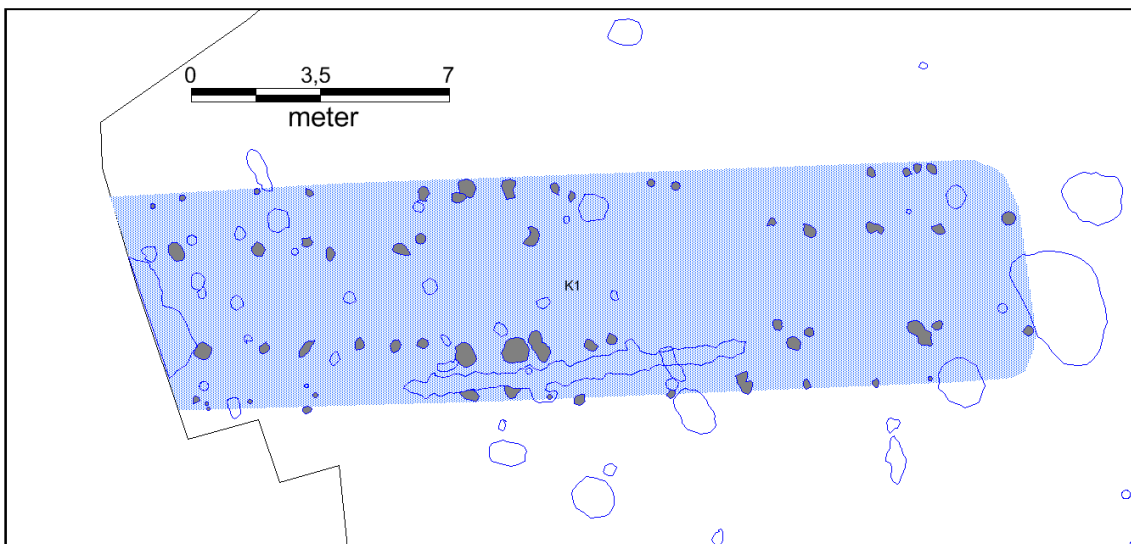
Husene på arealet dateres i den ældre del af romersk jernalder, som udgøres af de første par århundreder efter vores tidsregnings begyndelse. At nogle af Sverigesvejs tidligere beboere skulle have hørt om Jesus er nok ikke sandsynligt, men der var masser af kontakt til det romerske imperium, hvorfra der importeredes luksusvarer i form af glasperler og guldsmykker. Den slags genstande finder arkæologerne dog oftest i grave, og fundene fra Sverigesvej 13 må siges at være af mere beskedne karakter.

Af de mange stolpehuller kan der udskilles 6 3-skibede huse, samt en enkelt værkstedsbygning på arealet. 1 hus adskiller sig fra de øvrige i både udseende og beliggenhed. Det drejer sig om K1, der ligger sydligst på arealet. Dette ligger nærmest lidt isoleret i forhold til de øvrige, som alle er beliggende på den højeste del. K1 har desuden bevarede vægstolper, og de tagbærende stolper virker noget mere irregulært sat end i de øvrige bygninger. K1 ligger dog i den yderste del af undersøgelsesområdet, og indtrykket af dets ensomme beliggenhed ville muligvis ikke holde stik, hvis man havde kunnet udvide feltet mod V. Måske er der bortgravet en række huse af samme beskaffenhed ved anlæggelsen af fabrikken her. Målene i dette hus er ihvertfald ikke langt fra de øvrige konstruktioners, og der har formentlig været tale om en kontinuerlig bebyggelse på stedet.

Herover ses en rekonstruktionstegning af et langhus. Langhuset var det sted, hvor man boede og havde sine dyr på stald om vinteren. Det kaldes et langhus fordi det er aflang. Beboelsen med ildstedet som hjemmets hjerte befinder sig stort set altid i husenes vestende, mens dyrene har været opstaldet i østenden. Selvom husene forandrer sig en del gennem oldtiden, er der træk som synes uforanderlige – bla. bygges husene stort set altid øst-vest, ligesom rumindelingen også altid er den samme.

K1: 3-skibet langhus bestående omtrentlig af 9 sæt tagbærende stolper. Husets længde er ikke komplet, da det fortsætter under feltgrænsen mod V, men den synlige længde er 27m. Husets bredde er 5,8m. Der er indgangsparti i begge langvægge, og dette er trukket en anelse over mod beboelsesenden i vest.

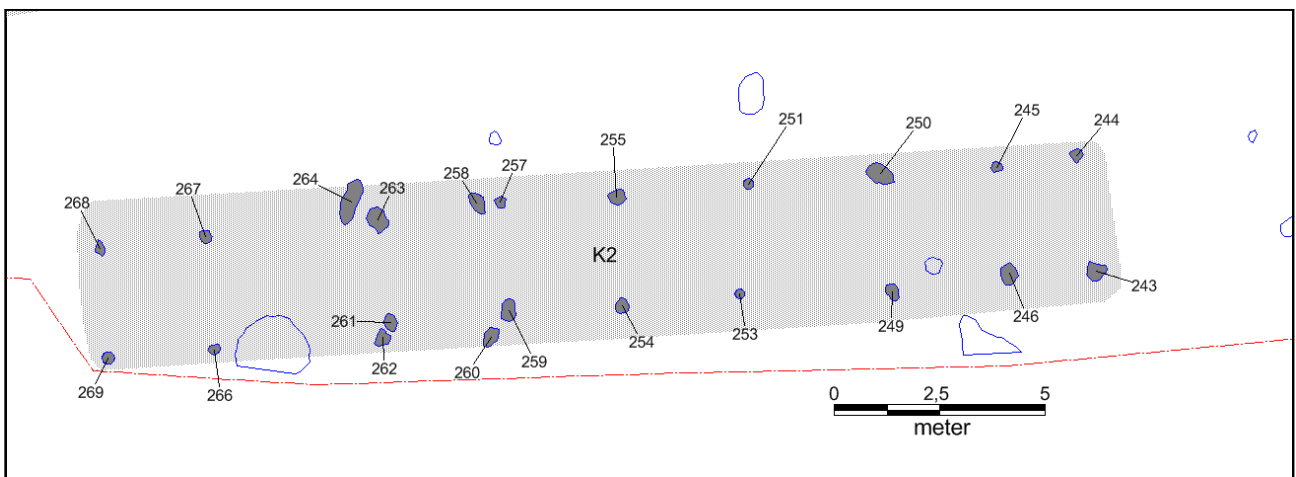
Langhuset K1 med feltgrænsen synlig mod V. Det grøftlignende anlæg, der løber langs den sydlige væg blev i første omgang opfattet som en del af huset, men det var ganske overfladisk. Måske en rest af et yngre hegnsførløb.

Der blev ikke gjort fund i dette hus, som på baggrund af grundplanen kan dateres i den ældre jernalder (0-200 e.Kr.)

Sådan ser det ud, når arkæologen har været til: anlægget snittes igennem på tværs så man kan fornemme nedgravningens dimensioner og evt. se stolpespor eller måske endda et husoffer. Snittet tegnes 1:20 og fylden beskrives. Sommetider fotograferes det også.

K2: 3-skibet langhus bestående af 9 sæt tagbærende stolper. Huset er 23,5m langt. Bredden er, anslået på baggrund af det formodede indgangsparti 3,5m bredt.

Herover ses et eksempel på et af de andre fremkomne huse. De to rækker af stolpehuller udgør de tagbærende stolper i selve grundkonstruktionen. Vægstolperne er ofte, og altså også her, væk da disse ikke blev gravet så langt ned i undergrunden som de stolper, der skulle holde den tunge tagkonstruktion.

Herover endnu et eksempel: Langhus 3 med opmelede stolper. For overblikkets skyld drysses der mel rund om stolpehullerne, så konstruktionen tydeligt står frem mod undergrunden.

K4: 3-skibet langhus bestående af 6 sæt tagbærende stolper samt et centralt ildsted. Huset er 15m langt. Bredden uvis, da der hverken er indgang eller væg bevaret, men spændet mellem de tagbærende stolper er 2,8-3m bredt. Ildstedet var meget rødt i fladen ved muldafrømningen, og der var formodning om en arneplade. Den var i snit 12cm dyb, og der var to lag heri: øverst et brunt ret homogent, let sandet lerlag med få trækulsnister samt flere små klatter af rødbrændt ler. I bunden sås et trækulsfarvet lag med noget trækul, Der blev ikke gjort fund i anlæggene, og huset dateres på baggrund af typologi til ældre romersk jernalder. Huset er lidt kortere end de øvrige på pladsen, men måske har det haft en anden funktion end beboelse – måske som værkstedsbygning eller udelukkende som beboelse.

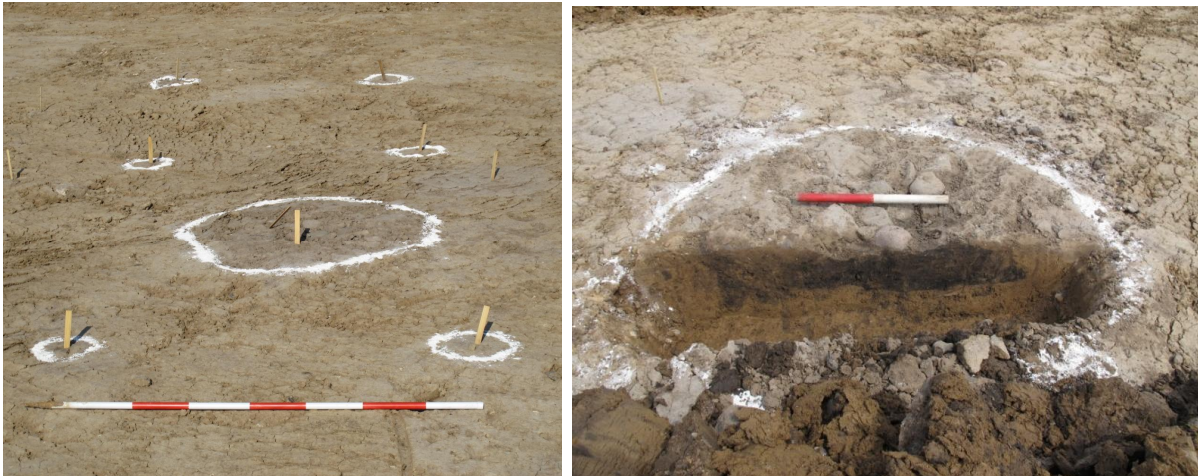
K5: 3-skibet langhus bestående af 8 sæt tagbærende stolper. Dette hus ligger ligesom K4 noget skrånende, og husenes østender ligger omtrent 1m under vestendens niveau. Huset er 13,5m langt. Bredden uvis, da der hverken er indgang eller væg bevaret, men spændet mellem de tagbærende stolper er 2,3m.. Ingen fund i huset, og dateringen baseres på typologi til ældre romersk jernalder.

Langhusene K3, K4 med ildsted og K5. Terrænet er skrånende mod øst, hvorfra billedet er taget.

K6: 3-skibet bygning, som oprindeligt har bestået af 4 sæt tagbærende stolper. Et par tagstolper i sydvæggen er bortraspet i søgerenden. Bygningen er mindre regulær og mindre end de øvrige, og det tolkes nærmere som en økonomi- eller værkstedsbygning. Den er 11m lang. Der er ingen væg eller indgang og bredden derfor uvis. I hele 3 af stolperne blev der gjort fund (A176: X32, A178: X35 og A180: X33). 2 fund var keramik, som ikke umiddelbart kan dateres nærmere end jernalder, samt en enkelt klump udefinerbart, brændt ler. At fundene er gjort i den nordlige væg skyldes formentlig, at der her ligger en meget keramikfyldt grube (A177), hvori der bla blev påtruffet keramik med let fortykket rand (X39), og som kan dateres til ældre romersk jernalder. Bygningen tolkes til at være samtidig med de øvrige på pladsen.

K7: mindre 3-skibet værkstedshytte bestående af 3 sæt tagbærende stolper og ildsted. Bygningen er 5m lang og spændet mellem de tagbærende stolper er 1,5m. Der er henholdsvis 2 og 3m mellem de tagbærende sæt - størst afstand i den ende, hvor ildstedet befinder sig. Ildstedet målte 1m i diameter og var 16cm dybt. I fladen sås et par håndfulde knytnævestore sten, som måske har skullet udgøre bund i ildstedet. De lå primært centralt og her var også lidt keramik (X30), bla et glittet randskår med svag facettering, der fortæller arkæologerne, at det stammer fra et lerkar, som blev fremstillet i romersk jernalder.

Herover ses den lille værkstedsbygning – en smedje? Til højre det snittede ildsted med sten i toppen.

Udover konstruktionerne var det ganske småt med anlæg på feltet, og af de 17 anlæg, der tolkes som gruber, kunne der blot sættes funktion på 5. Nemlig 2 fomedede madlavningsgruber (A57 og A177). Heri blev der fundet en knusesten samt keramik, der kan henføres til den ældre romerske jernalder (X39 og X42). Disse synes altså at være samtidige med husene på pladsen, men dog burde A177 ikke kunne være samtidig med hus K6, da denne nærmest ligger i nordvæggen af dette hus.

3 af gruberne tolkes som lertagningsgruber (A53, A59 og A160). Disse ligger alle i oplagte, lerede områder, og deres form vidner om en ret ujævn nedgravning.

A160: er den største af gruberne, og denne ligger på den nordvestlige del af feltet - isoleret fra konstruktionerne. Denne var 4,52m bred i snit, og nåede en dybde på 78cm. Der så ud til at være 3 nedgravninger i anlægget, men disse må have været nogenlunde samtidige, da de var fyldt op af de samme lag.

Keramik fra A160, X44: X-formet hank og facetteret rand daterer fundene i ældre romersk jernalder.

I fladen var anlægget meget regulært og ensartet i fyld med mørkt gråbrunt let sandet ler, med masser af nister af trækul og rødbrændt ler. Sidstnævnte også i større klumper. Hist og her og så lidt brændt knogle. Det var i dette øverste opfyldslag at fundene blev gjort: 2 fragmenter af ildbuk (X26), lidt brændt ler (X45) og keramik (X44). Keramikken kan henføres til samme datering som konstruktionerne.

Lertagningsgrube A160 i færd med at blive tegnet. Her er der tale om oldtidens losseplads! Når man havde gravet et hul, som eksempelvis dette fordi man skulle bruge lerjorden heri til klining af husenes vægge eller til fremstilling af keramik, blev de fyldt op igen af husholdningsaffald. Derfor er det oftest i disse opfyldte huller at den endelige datering på bebyggelsen befinder sig – det må jo netop være beboerne herfra som har læsset madaffald, trækul, itugået køkkengrej og andet skrald heri, så det ikke lå og flød på gårdspladsen.

A53: denne grube ligger nær K1. Den var i snit 3m bred og 85cm dyb. Bunden var ret ujævn, og den nederste del er blevet fyldt op af sandlag, som sikkert er blæst herved mens gruben har stået åben. De øverste 2/3 af gruben var fyldt op af mørkt let sandet ler med en masse trækul og rødbrændte lerklumper, og i disse lag blev fundene gjort. keramik, som kan henføres til den ældre romerske jernalder (X41).

A59: denne grube ligger også nær K1. I snit var den 1,5m bred og 1,2m dyb. Formen var ganske ejendommelig, hvilket må skyldes at de har gravet rundt omkring en store sten i bunden af hullet. Dette har også gjort at hullet er blevet betydeligt dybere end de øvrige lertagningshuller, hvilket formentlig forklarer, hvorfor dette anlæg ikke har stået åbent. Ihvertfald er der allernederst mørkt, trækuls- og keramikholdigt fyld - altså boplads-udsmid, formentlig for at fylde den dybe nedgravning lidt op. Herover er der et gråt-gråbrunt kompakt lerlag med trækul og lidt keramik. Noget nedskredet undergrund i siden lige over det nederste opfyldte niveau tyder dog på, at hullet

kan have stået åben lidt i dette niveau. Keramikken (X37) kan dateres til samme periode som husene.

Herover ses et stykke lerklining som er fundet i en affaldsgrube. Det blev brugt til at klaske på husenes vægge, der bestod af fletværk. Man kan tydeligt se aftryk af dette fletværk i stykket herover. Det stammer måske fra den første generations huse, som siden blev erstattet af nye.

En af museets arkæologer er ved at afrense profilen i en lertagningsgrube, som gravemaskinen har snittet.

Opsummerende:

Der blev altså i alt afdækket 7 konstruktioner, som alle synes hørende hjemme i de første par århundreder af vor tidsregning. Alle konstruktioner har ikke ligget på højdedraget samtidigt, og selvom der ikke er et eneste overlappende anlæg husene imellem, så ligger flere alligevel så tæt, at det ville have været problematisk. At der ikke er overlap betyder imidlertid, at der er tale om en ret kontinuerlig bebyggelse, hvor de udrangerede bygninger sandsynligvis har været synlige på gårdspladsen. Der er muligvis tale om to eller tre faser af bebyggelse, hvor K1, K2 og K3 formentlig har været hovedhusene, hvortil der så har været en økonomibygning eller to. Man kan også forestille sig et scenarie, hvor K1 og K2 har eksisteret samtidig, og hvor der evt har været yderligere tilbygninger til K1 mod vest. De omkringliggende gruber og anlæg, som er fyldt op løbende, vidner også om, at pladsens brugsperiode har været et par generationer. Umiddelbart virker det som om bebyggelsen udgør en afgrænset enhed på den højtliggende plateau, men dette kan desværre sagtens skyldes, at der er terrænreguleret såvel som bygget på nabogrundene, hvor bebyggelsen kan have fortsat.

Bebyggelsen har haft en optimal beliggenhed med god udsigt over området. Ikke mindst mod nord, hvor Illerup Ådal har bredt sig ud neden for den nordlige skråning. Her var der let adgang til vand, fiskeri og jagt, og det har helt sikkert heller ikke været uden betydning, at et så helligt sted har været inden for radius ved flere af årets lejligheder.

Fremtidigt arbejde på stedet

Området er færdigudgravet og aralet er frigivet til jordarbejde.

Louise Søndergaard

Skanderborg Museum d. 06-09-2012